

Redengevende omschrijving

Gemeente: Haren
Plaats: Glimmen
Adres en postcode: Zuidlaarderweg 30, 9756 TM
Kad. gegevens:
Naam object: Groninger Buitenschool
Eigenaar: gemeente Haren

Voormalige functie: openluchtschool met dienstvleugel en beheerderswoning
Huidige functie: schoolgebouw en particulier woonhuis annex pension
Bouwjaar: 1953-1954
Bouwtype: schoolgebouw met vijf klaslokalen, dienstvleugel en beheerderswoning
Bouwstijl: modernistisch
Architect: J.H.M. Wilhelm (1911-1971)
Bronnen: Broekhuizen, D., *Openluchtscholen in Nederland: Architectuur, onderwijs en gezondheidszorg 1905-2005*, Rotterdam 2005;
Eerelman, J., 'De buitenschool Appèlbergen', *Pronkjewail*, volume 3, 2, februari 1965;
Man, Hans de, *Het Groningse Scholentype, De utopische scholenbouw van stadsarchitect J.H.M. Wilhelm 1949 – 1962*, doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Groningen;
Overbeek, R., 'Omschrijving Naoorlogse monumenten gemeente Groningen, Onderwijsgebouwen', redengevende omschrijving Huygensstraat 2, 23 juni 2003
Wilhelm, J.H.M., 'Onderwijs en dennegeur: De Groningse buitenschool in "de Appelbergen".'

Inleiding

Schoolcomplex bestaande uit een vijfklassige school voor openluchtonderwijs met dienstvleugel en beheerderswoning. De school is gebouwd in 1953-1954 in opdracht van de gemeente Groningen en naar ontwerp van hoofdarchitect J.H.M. Wilhelm van de Dienst Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting van de gemeente. Het schoolcomplex is gesitueerd in het natuurgebied Appèlbergen.

Ideeën over vervanging van de bestaande openluchtschool in de Groningse wijk Helpman stammen uit 1947. Nabij de Zuidlaarderweg in Glimmen werd een nieuwe locatie gevonden op een 2,5 hectare groot bebost terrein in het natuurgebied de Appelbergen. Bij wijze van uitzondering werd toestemming gegeven om in dit beschermde natuurgebied te bouwen; de ligging in de natuur buiten de stad werd van medisch-pedagogisch belang geacht. Doel was het bieden van rust aan het verzwakte of ziekelijke kind, waarbij een verblijf in de natuur helend zou werken.¹ De school bood plaats aan ongeveer 120 kinderen die elke dag per bus uit (voornamelijk) de stad Groningen werden aangevoerd.

In het oorspronkelijke ontwerp is de opbouw van het complex als volgt: een lesvleugel met vijf klasseneenheden sluit aan op een 70 meter lange lighal die de verbinding vormt met dienstvleugel. Onder de overkapping van de lighal lagen de kinderen op bedden te rusten in de buitenlucht. De dienstvleugel was voorzien van een eetzaal, uitgebreide sanitaire voorzieningen, diverse keukens, een doktersafdeling, een kantoor voor administratie en een beheerderswoning (aanvankelijk bedoeld voor het hoofd der school en het hoofd van de huishouding).

¹ D. Broekhuizen, *Openluchtscholen in Nederland: Architectuur, onderwijs en gezondheidszorg 1905-2005*, Rotterdam 2005, pp. 159-160.

Het schoolcomplex werd ingericht voor openluchtonderwijs: aanvankelijk lag de nadruk op les in de open lucht. Hiernaar verwijzen de naast de lokalen gesitueerde terrassen met voorzieningen voor schoolbord en het wegbergen van meubilair. Een deur verbindt het terras met het klaslokaal, waar alleen bij slecht weer les werd gegeven. Ook de andere delen van het terrein werden voor openluchtonderwijs ingericht; in het bos waren speciaal ontworpen leskuilen met bergingen aanwezig voor onderwijs op mooie, zomerse dagen.

In het schoolgebouw verwerkte Wilhelm de nieuwste inzichten op hygiënisch gebied. De klaslokalen, waar in principe alleen met slecht weer werd lesgegeven, werden voorzien van een uitgekiend systeem van dwarsventilatie, waarbij afhankelijk van de windrichting zowel aan de oost- als aan de westzijde ramen op diverse hoogten konden worden geopend, zodat hinderlijke tocht werd voorkomen. De vele vensters in drie van de vier gevels zorgden voor voldoende daglichttoetreding, zogeheten 'omspoeld' licht.² De noordgevels waren blind; hier bevond zich de werkmuur met het schoolbord. In de zuidgevel zaten de vensters in een strook vlak onder het dak, zodat hinderlijke inval van direct zonlicht werd voorkomen. Oorspronkelijk was de school uitgevoerd met een oliegestookte centrale verwarming, een gecombineerd systeem van warm water en luchtverwarming. De luchtverwarming zorgde voor een gefilterde en verwarmde luchtstroom voor de (open) ramen. Ook gekoelde lucht was mogelijk. De school was één van de eerste openluchtscholen waarvan de leslokalen waren voorzien van airconditioning. De bouwkosten van het complex bedroegen fl. 500.000,-. Uit dit forse bedrag blijkt het hoge ambitieniveau van de gemeente Groningen bij de bouw van deze school.³

De Groningse Buitenschool is niet alleen bijzonder vanwege het geringe aantal openluchtscholen voor verzwakte of ziekelijke kinderen dat in de Wederopbouwperiode is gebouwd, maar ook vanwege de toepassing van het model van het zogeheten 'Groningse schooltype'. Dit model werd ontwikkeld door architect Wilhelm. Het Groningse schooltype is een gangloos schooltype waarbij elk klaslokaal is voorzien van eigen ingangspartij met garderobe en toileteenheid. De klasseneenheid vormde volgens Wilhelm een plek "tussen woonhuis en werkplaats", passend bij de schaal van het kind. Ook de plafondhoogtes werden afgestemd op de maat van het kind. Doordat kon worden afgezien van een doorlopende gang werd driezijdige daglichttoetreding mogelijk en kon de vrijkomende ruimte worden benut voor aparte werkhoek, hetgeen flexibele opstellingen mogelijk maakte gericht op meer individueel onderwijs. De opzet van het lokaal sloot aan bij de gehanteerde leermethode die sterk gericht was op het individuele kind en waarbij voor alle leerlingen aparte lesprogramma's werden opgesteld.⁴

J.M.H. Wilhelm (1911-1971) werd geboren in Rotterdam en behaalde in 1934 zijn diploma M.T.S. Bouwkunde aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam. Van 1934 tot 1939 werkte hij op diverse architectenbureaus in Rotterdam, waarna hij een eigen bureau startte. Van 1939 tot 1947 was Wilhelm in dienst van Gemeentewerken in Rotterdam. In 1948 trad hij als bouwkundige in dienst van Gemeentewerken in Groningen. Later werd hij hoofdarchitect bij de Dienst Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting. Wilhelm ontwierp diverse bruggen en scholen, onder meer van het 'Groningse schooltype', zoals de Jan Evert Scholtenschool aan de Huygensstraat (1954-1956), en scholen aan de Van Oldenbarneveltlaan, de Molukkenstraat en de

² D. Broekhuizen, *Openluchtscholen in Nederland: Architectuur, onderwijs en gezondheidszorg 1905-2005*, Rotterdam 2005, p. 166.

³ J.H.M. Wilhelm, 'Onderwijs en den negeur: De Groningse buitenschool in "de Appelbergen"', p. 987; D. Broekhuizen, *Openluchtscholen in Nederland: Architectuur, onderwijs en gezondheidszorg 1905-2005*, Rotterdam 2005, p. 167; H. de Man, *Het Groningse Schooltype, De utopische scholenbouw van stadsarchitect J.H.M. Wilhelm 1949 - 1962*, doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Groningen, p. 59.

⁴ H. de Man, *Het Groningse Schooltype, De utopische scholenbouw van stadsarchitect J.H.M. Wilhelm 1949 - 1962*, doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Groningen, p. 59.

Semmelweisstraat in Groningen. Ook ontwierp Wilhelm de oude (1949) en nieuwe (1963-1964) aula op de begraafplaats Selwerderhof.⁵

De school (inclusief lighal) zou nog tot ver in de jaren zeventig van de vorige eeuw dienst blijven doen als openluchtschool. Tegenwoordig is het lesgedeelte van de school nog altijd in gebruik als school voor zo'n zestig chronisch zieke kinderen. Nadat de onderwijsvleugel was uitgebreid en ingericht voor ondersteunende functies, is de voormalige dienstvleugel met beheerderswoning en het grootste deel van de voormalige lighal in 1991 verkocht. De voormalige dienstvleugel met beheerderswoning is nu in gebruik als pension en particulier woonhuis.

Het lesgedeelte is in de jaren zeventig en vrij recentelijk opnieuw uitgebreid met nieuwbouw voor het onderbrengen van ondersteunende functies. De lesfuncties zijn nog altijd gehuisvest in de vijf klasseneenheden zoals Wilhelm ze heeft ontworpen. Het exterieur van de klasseneenheden is ongewijzigd gebleven en ook in het interieur zijn nog veel onderdelen uit de bouwtijd te herkennen: indeling is niet of nauwelijks gewijzigd. Ook het door Wilhelm ontworpen systeem van dwarsventilatie is nog altijd intact en in gebruik. Dit geldt niet voor het oorspronkelijke luchtverwarmingssysteem.

Omschrijving

Het schoolgebouw bestaat uit een lesvleugel met vijf klaslokalen en een (voormalige) dienstvleugel met beheerderswoning. Beide onderdelen zijn door een 70 meter lange (voormalige) lighal met elkaar verbonden. De voormalige hoofdingang bevindt zich tussen de dienstvleugel en de beheerderswoning.

De lesvleugel bestaat uit vijf ten opzichte van elkaar verspringende rechthoekige bouwvolumes. De vijf lokalen zijn zonder verbindingsgang geschakeld. In de plattegrond bevat ieder bouwvolume een leslokaal en werkhoek en tevens de entree en toiletvoorzieningen van het naastgelegen leslokaal. De bouwvolumes zijn deels platgedekt en deels gedekt door flauw hellende lessenaarsdaken met overstek. Het lijnenspel van de lessenaarsdaken doet denken aan sheddaken zoals die bij industriële gebouwen gebruikelijk waren. De oostelijke gevels zijn uitgevoerd met een gepleisterde borstwering en bestaan voor het overige geheel uit glas gevat in stalen kozijnen. Deze glasgevel kent een verticale geleding in vijf delen en een horizontale geleding in drie delen, waarbij de bovenste laag ramen wordt afgeschuind door het naar het zuiden hellende lessenaarsdak. Ter plaatse van de werkhoeken is de gevel voorzien van een deur met bovenlicht en naastgelegen stalen venster met horizontale roede.

Het plat gedekte dak is voorzien van een luifel ondersteund door het muurwerk van het verspringende volume van het naastgelegen lokaal en een stalen buisvormige pijler. Deze overkapping diende als bergruimte voor het meubilair ten behoeve van het openluchtonderwijs op het naast het lokaal gelegen terras. Op de achterwand is een (buiten)schoolbord aanwezig.

De verspringende westgevel van de lesvleugel grenst aan het (later aangebrachte) schoolplein. De gevels van de lokalen zijn gepleisterd, terwijl de verbindende, platgedekte delen zijn uitgevoerd in rode Groninger baksteen. In de zijgevel van dit deel bevindt zich de entree naar het lokaal, met deur voorzien van een raam. In de westgevels verder twee toiletvensters met stalen kozijn. In de gevel van het schoollokaal een groot stalen venster met zes vierkante ruiten boven drie kleinere. Rechtsboven in de gevel een ventilatieopening met diepe negge voorzien van ventilatiestroken in glas.

Verder is deze gevel naast de entree voorzien van een vierkant mozaïek met telkens een andere figuratieve voorstelling, ter herkenning van de verschillende lokalen (kinderen met lampionnen, vogel en bloemen, vlinder en bloemen, jongen met vlag). De voorstelling van

⁵ R. Overbeek, Omschrijving Naoorlogse monumenten gemeente Groningen – Onderwijsgebouwen – 23 juni 2003, redengevende omschrijving Huygenstraat 2

het eerste lokaal is door de latere aanbouw nauwelijks meer zichtbaar. De mozaïeken van kleurrijke, geglazuurde scherven zijn van de hand van Odilia Wilhelm, de dochter van de architect.⁶

Waar de lighal aansluit op de dienstvleugel bevindt zich een platgedekte, bakstenen voormalige dekenberging boven een stookkelder. Deze dekenberging (ten behoeve van het rusten van de kinderen in de buitenlucht op bedden onder de lighal) is te bereiken via een betonnen buitentrap onder het doorlopende betonnen dak. De naastgelegen schoorsteen vormt een belangrijk verticaal element, een herkenningspunt voor de school. De forse schoorsteen is uitgevoerd in baksteen met vier betonnen platen als speklagen, en een betonnen kap als bekroning. Aan de een van de betonnen platen van de schoorsteen hangt een bronzen klok afkomstig van het carillon van de martinatoren in Groningen. De klok is door de stad Groningen aan de school geschonken, en werd uit de martinatoren verwijderd vanwege de klank die voor de gewenste harmonie in het carillon een te lange nagalm had. De klok is in 1662 gegoten door de gebroeders Hemony. Ter plaatse van het handvat om de klok te luiden bevindt zich een smeedijzeren ornament met onder meer het stadswapen van Groningen en de tekst 'anno 1954'.

Rechts van de schoorsteen bevindt zich een plat gedekt gedeelte waar zich voorheen de sanitaire voorzieningen voor de leerlingen bevonden. De gevels van dit deel zijn geleed door een dubbele toegangsdeur met ramen. De entree wordt geflankeerd door telkens twee samengestelde vensters uitgevoerd in staal. Vervolgens springt het bouwdeel met voorheen de eetzaal naar voren. Dit deel is uitgevoerd met flauw hellend lessenaarsdak met overstek en een aanbouw over de volle breedte van de voorzijde voorzien van een lager lessenaarsdak met tegengestelde, flauwe helling. Ook dit dak is voorzien van een overstek. Tussen beide daken bevindt zich een achterover hellende lichtstrook met stalen vensters. De zijgevels zijn uitgevoerd in baksteen, terwijl de voorgevel geheel is samengesteld uit houten vensters boven een borstwering opgetrokken in plaatmateriaal. In deze gevel tevens twee houten toegangsdeuren met ramen. Aan de rechterzijde van dit bouwdeel bevindt zich opnieuw een plat gedekt volume. De voorgevel van dit volume is geleed door drie gelijke, samengestelde vensters uitgevoerd in staal. Voorheen waren in dit deel vertrekken ondergebracht voor de medische en administratieve ondersteuning. Nu is dit deel samen met de voormalige eetzaal en de sanitaire voorzieningen in gebruik als pension. De voormalige beheerderswoning, aanvankelijk in gebruik als woonhuis voor het schoolhoofd en het hoofd van de huishouding, nu in gebruik als particulier woonhuis, staat enigszins schuin ten opzichte van de dienstvleugel. Dit bouwdeel heeft een rechthoekige plattegrond en is plat gedekt. Tussen dienstvleugel en beheerderswoning bevindt zich een plat gedekt tussenlid met hierin de voormalige hoofdingang tot het schoolcomplex. Het tussenlid kent een enigszins waaivormige plattegrond. De ingang wordt gemarkeerd door een pergola die de kromming van de gevel volgt. De voorgevel van het tussenlid bestaat voornamelijk uit glas. In de linker zijgevel van het woonhuis bevinden zich twee samengestelde vensters (nu voorzien van houten kozijnen) en een entree met naastgelegen venster. Nabij de hoek met de kopgevel bevindt zich een forse schoorsteen met twee geknikte vlakken, waardoor in de hoeken sprake is van enigszins in- en uitspringend metselwerk. De kopgevel van het woonhuis wordt geleed door een fors, horizontaal venster zonder onderverdeling. Naast het venster drie uitstekende, wit geschilderde blokken ter decoratie. Ter plaatse van de rechter zijgevel van het woonhuis is de daklijn verlaagd en uitgevoerd met betonnen overstek. De gevels worden geleed door van links naar rechts een groot samengesteld venster, een deur met naastgelegen raam, een kleiner samengesteld venster en een groot samengesteld venster. Alle vensters zijn uitgevoerd in staal.

⁶ H. de Man, *Het Groningse Scholentype, De utopische scholenbouw van stadsarchitect J.H.M. Wilhelm 1949 – 1962*, doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Groningen, p. 59

Interieur

In het interieur van de klasseneenheden bevindt zich in het entreeportaal de oorspronkelijke tegelvloer in bruin en grijsbruin met bijbehorende plinttegels, een porseleinen wasbak op bakstenen onderbouw en met betegelde achterwand. In de wand tussen entreeportaal en klaslokaal een zogeheten raamkast of vitrine. De lokalen, inclusief de toiletten, zijn uitgevoerd met de oorspronkelijke stalen kozijnen, met een systeem van dwarsventilatie dat ook tegenwoordig nog in gebruik is.

Terrein

Het forse, driehoekige terrein wordt omzoomd door oude beuken en is bereikbaar via een pad dat aansluit op de Hoge Hereweg. In de oorspronkelijke situatie liep de toegangsweg tot nabij de beheerderswoning, waar tevens ruimte was om te keren en te parkeren. Nadat de dienstvleugel en de beheerderwoning waren verkocht, is de weg doorgetrokken tot nabij de lesvleugel.

Delen van de oorspronkelijke terreininrichting, met voorzieningen voor onderwijs in de open lucht zijn nog herkenbaar. De naast de klaslokalen gelegen terrassen zijn alle nog aanwezig. Verder lagen in het bos een vijftal leskuilen verspreid. Deze leskuilen waren voorzien van houten bergingen waarop het schoolbord werd gehangen. Een van de bijbehorende bergplaatsen is nog in sterk vervallen staat aanwezig.

Het terrein tussen de dienstvleugel en de lesvleugel was voorheen uitgevoerd als een groot grasveld dat diende als speelweide. Ter plaatse van het huidige schoolplein bevonden zich schooltuintjes. Op het schoolplein zijn nog enkele oude fruitbomen aanwezig.

Aan de kopse kant van de lesvleugel (zuidzijde) bevond zich een openluchttheater, de eindmuur diende als achterwand van het toneel. Ter plaatse is een oud natuurstenen masker in de muur ingemetseld.

Waardering

Het schoolgebouw is van algemeen belang voor de gemeente Haren op grond van de onderstaande criteria:

Cultuurhistorische waarde

Het schoolcomplex vertegenwoordigt hoge cultuurhistorische waarde als uitdrukking van naoorlogse vernieuwingen op het gebied van onderwijs, meer specifiek op het gebied van onderwijs voor kinderen met een zwakke gezondheid en de diverse hygiënische, educatieve en pedagogische inzichten die daaraan ten grondslag liggen.

Architectuurhistorische waarde

Als voorbeeld van een openluchtschool uit 1954 naar ontwerp van gemeentearchitect J.H.M. Wilhelm

Vanwege de esthetische kwaliteiten van het ontwerp

Vanwege de innovatieve typologie van het schoolgebouw van het "Groningse type"

Vanwege de waarde van het ontwerp binnen het oeuvre van de architect, J.H.M. Wilhelm

Vanwege het bijzondere materiaalgebruik en de zorgvuldige detaillering

Stedenbouwkundige / ensemble waarde

Vanwege de complexwaarde van het schoolgebouw met haar omgeving, waarbij delen van de oorspronkelijke terreininrichting met voorzieningen voor openluchtonderwijs nog herkenbaar aanwezig zijn.

Authenticiteit

Vanwege de hoge mate van gaafheid van het exterieur van het complex en delen van het interieur van de klasseneenheden

Uniciteit

Vanwege de hoge zeldzaamheidswaarde van het schoolcomplex in relatie tot bovengenoemde criteria